

Зоя Шевців,
кандидат педагогічних наук, доцент
Рівненського державного
гуманітарного університету

СУТНІСТЬ І СТРУКТУРНІ КОМПОНЕНТИ СОЦІАЛЬНО- ПЕДАГОГІЧНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНЬОГО ВЧИТЕЛЯ ПОЧАТКОВИХ КЛАСІВ ІНКЛЮЗИВНОЇ ЗАГАЛЬНООСВІТНЬОЇ ШКОЛИ

Анотація. У статті проаналізовано різні підходи до визначення поняття «компетентність», розкривається сутність «соціально-педагогічна компетентність майбутнього вчителя початкових класів інклюзивної загальноосвітньої школи».

Виділено структурні компоненти соціально-педагогічної компетентності майбутнього вчителя початкових класів інклюзивної загальноосвітньої школи.

Ключові слова: соціально-педагогічна компетентність; формування; майбутній вчитель початкових класів інклюзивної загальноосвітньої школи; компоненти.

Постановка проблеми. Дітям з обмеженнями життєдіяльності, донедавна, практично неможливо було отримати освіту за місцем проживання. Нині інтенсивно розвивається процес інклюзії (включення) дітей з обмеженими можливостями здоров'я в загальноосвітнє середовище до навчання з дітьми нормативного розвитку. Інклюзія, у цьому контексті, розглядалася як процес асиміляції, що вимагає спільного навчання в одному класі дітей з особливими освітніми потребами та дітей нормативного розвитку за програмою масової або спеціальної школи. Упровадження системи інклюзивної освіти вимагає оновлення змісту, форм, методів, засобів та технологій навчання молодших школярів загальноосвітньої школи, а відтак компетентного фахівця в галузі інклюзивної освіти.

Виконувати педагогічну діяльність в інклюзивній школі спроможний лише соціально-педагогічно компетентний фахівець. З огляду на це постає проблема визначення професійних компетентностей майбутнього вчителя початкових класів інклюзивної загальноосвітньої школи.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Досліджуючи професійну компетентність одні пов'язували компетентність з рівнем професійної освіти (Б. Гершунський), інші – з культурою (Е. Бондаревська, Е. Попова),

Н. Кузьміна, А. Маркова, Л. Мітіна та інші визначають компетентність як суб'єктивні якості особистості, котрі обумовлюють ефективність професійної діяльності.

У сучасних психолого-педагогічних дослідженнях вітчизняних науковців значна увага приділяється педагогічній компетентності як сукупності якостей, що визначають ефективність професійно-педагогічної підготовки (В. Бездухов, Ю. Варданян, Г. Єльнікова, Л. Калініна, О. Касьянова, В. Моторіна, Г. Пономарьова, А. Харківська, Л. Хоружа); проблемі формування особистості вчителя у процесі загальнопедагогічної підготовки (О. Абдуліна, В. Білозерцев, О. Мороз, Г. Пономарьова, Р. Скульський та ін.).

Узагальнюючи дослідження науковців, дійшли висновку, що дефініція «соціально-педагогічна компетентність майбутнього вчителя початкових класів інклюзивної загальноосвітньої школи» досі не визначена, як невизначена спеціальність – інклюзивний педагог.

Мета статті – з'ясувати сутність, зміст і структуру соціально-педагогічної компетентності майбутнього вчителя початкових класів інклюзивної загальноосвітньої школи, визначити можливість підготовки майбутнього фахівця в галузі інклюзивної освіти – інклюзивного педагога.

Виклад основного матеріалу. Сучасну методологію оновлення змісту освіти визначає організація підготовки майбутнього вчителя початкових класів у період навчання у вищому навчальному закладі на засадах компетентнісного підходу, а саме на переорієнтацію мети процесу навчання із знаннєвого результату на діяльнісний; зміцнення акценту з накопичування нормативно визначених знань, умінь і навичок на формування здатності практично діяти, застосовувати досвід успішних дій у конкретних ситуаціях.

У першу чергу, вважаємо за необхідність проаналізувати поняття «компетентність». З приводу сутності та структури професійної компетентності існують неоднозначні твердження. Різні аспекти формування професійної компетентності вчителя були предметом досліджень Н. Бібік, Л. Ващенко,

С. Гончаренка, О. Дубасенюк, І. Зязюна, В. Кременя, О. Савченко, В. Семиченко, О. Пометун, Н. Ничкало, А. Хуторського, М. Чошанова та інших.

Нині, спеціальність вчителя початкових класів інклюзивного навчання в загальноосвітній школі та його кваліфікація не визначена. Розглядаючи перспективу дослідження, пов'язану з підготовкою майбутнього фахівця для створення інклюзивного середовища та розробки освітніх професійних програм наведемо визначення основних дефініцій професії, які подаються Національною рамкою в системі професійної освіти та навчання: Професія – здатність виконувати подібні роботи, які вимагають від особи певної кваліфікації. Кваліфікація – це стандартний набір компетентностей. *Якість* кваліфікації – відповідність стандарту кваліфікації. Результати навчання – компетентності, що підсумково набуті у навчанні та можуть бути безпосередньо продемонстровані й оцінені.

Національна рамка кваліфікацій (НРК) подає визначення «компетентність» у такому тлумаченні: «Компетентність/компетентності – здатність особи до виконання певного виду діяльності, що виражається через знання, розуміння, уміння, цінності, інші особисті якості» [2].

Для розробки складових системи галузевих стандартів вищої освіти рекомендовано наступні визначення термінів: **компетентність** – інтегрована характеристика якостей особистості, результат підготовки випускника ВНЗ для виконання діяльності в певних професійних та соціально особистісних предметних областях (компетенціях), який визначається необхідним обсягом і рівнем знань та досвіду у певному виді діяльності. **Компетенція** включає знання й розуміння (теоретичне знання академічної області, здатність знати й розуміти), знання як діяти (практичне й оперативне застосування знань до конкретних ситуацій), знання як бути (цінності як невід'ємна частина способу сприйняття й життя з іншими в соціальному контексті). Предметна область у якій індивід добре обізнаний і в якій він проявляє готовність до виконання діяльності (Лист МОН України від 31.07.2008 р. N 1/9484)

Підготовка вчителя початкових класів орієнтується на Державний стандарт початкової загальної освіти (Постанова Кабінету Міністрів України № 462 від 20 квітня 2011 р.), у якому визначено ключові та предметні компетентності. Кожна ключова компетентність включає знання, уміння, комунікацію, автономність/відповідальність.

Отже, актуальність на ринку праці фахівця з інклюзивного навчання – інклюзивного педагога, визначає необхідність встановити потребу в уміннях виконувати працівником відповідну діяльність і визначити набір характеристик у вигляді знань і умінь у рамках конкретної професії. Ці характеристики, у свою чергу, розбиваються на компетенції. У вищому навчальному закладі потрібно здійснювати підготовку конкретного фахівця, що володіє необхідними компетенціями, тобто реальними діями – функціями, які необхідні для виконання цієї професійної діяльності. Виявлені функції можуть бути покладені в розробку освітнього стандарту, а відтак і в навчальну програму підготовки фахівця. Очевидно, що за відсутності спеціальності фахівця (інклюзивний педагог) – відсутній і вид діяльності, котрий виконує цю діяльність, тому акцентуємо увагу на поліфункціональній діяльності – соціально-педагогічну діяльність вчителя початкових класів інклюзивної загальноосвітньої школи.

Учитель в інклюзивному класі щораз виконує дуже складні завдання, а відтак виконує поліфункціональну педагогічну діяльність, здійснюючи надзвичайно широке коло робіт, і, водночас, перебуває у різних соціальних ролях, відповідно виконуючи при цьому передбачені види робіт: учителя – виконувати викладацьку діяльність, володіти значною кількістю навчальних дисциплін і відповідати вимогам до сучасного педагога, які визначені у державному стандарті початкової школи; посередника – здійснювати взаємозв'язок між молодшими школярами і командою фахівців загальноосвітньої школи, забезпечувати мультидисциплінарний підхід для здійснення соціально-педагогічного супроводу; конфліктолога – попереджувати і розв'язувати конфліктні ситуації; аніматора – спонукати

учня з обмеженими освітніми можливостями до дій, сприяти відновленню взаємодії між особистістю і суспільством; експерта – виконувати діагностичну роботу, пов'язану з виявленням рівня особистісного розвитку дитини, лише потім проектувати свою діяльність, а також для надання консультативно-інформаційної підтримки команді фахівців загальноосвітнього закладу; терапевта – проводити соціально-педагогічний супровід молодшого школяра засобами лікувальної педагогіки; друга – бути старшим товаришем, наставником, спокійним, розсудливим, доброзичливим, але одночасно справедливим, непохитним, послідовним у своїх діях; соціального працівника/педагога – захищати права дітей, оцінювати і планувати соціальну ситуацію, включатися в розв'язання важкої життєвої ситуації у сім'ї та молодшого школяра в інклюзивному класі, не залежно від його особливостей у здоров'ї чи навчанні; організатора – впроваджувати різноманітні соціально-виховні форми (благодійні акції, фестивалі, місячники тощо), ініціювати участь дітей та дорослих в різноманітних соціальних проектах.

Для з'ясування сутності соціально-педагогічної компетентності проаналізуємо педагогічну діяльність. Педагогічна діяльність – складно організована система низки діяльностей: 1) практична діяльність викладача з навчання і виховання людини; 2) метод діяльності фахівця з викладання матеріалів педагогічної науки педагогічними працівниками різних установ; 3) управлінська діяльність керівників освітньої системи; 4) науково-педагогічна діяльність [1]. Педагогічну діяльність учителя загальноосвітньої школи будемо розглядати як сукупність особистісних якостей, педагогічних і спеціальних знань та умінь, необхідних для здійснення діяльності, які визначені в професіограмі.

Дослідження учених (Н. Кузьмін, В. Сластьонін, А. Щербаков та ін.) доводять, що в навчально-виховному процесі виявляють себе такі взаємопов'язані види діяльності вчителя: діагностична, орієнтаційно-прогностична, конструктивно-проектувальна, організаторська, інформаційно-

пояснювальна, комунікативно-стимуляційна, аналітико-оцінна, дослідницько-творча [1].

Основною особливістю учителя початкових класів є те, що він виконує значний обсяг роботи, а специфіка педагогічної діяльності полягає у тому, що його функції набагато ширші, ніж функції інших учителів-предметника. Разом з тим, виконуючи педагогічну діяльність в інклюзивному класі вчитель інклюзивного навчання виконує, власне педагогічну і соціальну роботи. Здійснюючи порівняльну характеристику педагогічної та соціально-педагогічної діяльності [6] дійшли висновку, що педагогічна діяльність включає елементи соціальної роботи і соціальної педагогіки, а соціально-педагогічна діяльність є інтегративною різновидністю соціальної та педагогічної діяльності. Очевидно, що, застосовуючи даний вид діяльності в практику роботи вчителя початкових класів в умовах інклюзивної освіти, можна розв'язати соціальні проблеми молодших школярів, використовуючи при цьому педагогічні засоби впливу.

В освітянському вжитку часто використовують поняття «компетентність» і «компетенція» як тотожні. Розрізненню цих понять присвячені праці В. Краєвського, А. Хуторської, С. Шишов, С. Якименко та інших. Зокрема, А. Хуторський поняття «компетентність» наводить визначаючи «компетентність» як володіння людиною відповідною компетенцією [3]. Пристаємо до думки, що компетенція – це сукупність знань, навичок, умінь, здібностей особистості необхідних для виконання якісної продуктивної діяльності.

Проаналізувавши ці та інші психолого-педагогічні літературні джерела дійшли висновку, що професійна компетенція вчителя початкових класів в умовах інклюзивної освіти – це уміння вчителя використовувати загальнонаукові, загальнопрофесійні та фахові знання і навички при виконанні соціально-педагогічної діяльності. При цьому, дійшли висновку, що під *соціально-педагогічною компетентністю майбутнього вчителя початкових класів інклюзивної загальноосвітньої школи* будемо розуміти

інтегроване особистісне утворення, що характеризується синтезом знань і навичок необхідних для успішного здійснення соціально-педагогічної діяльності та умінь вчителя використовувати фахові знання, уміння і навички для розв'язання стандартних і нестандартних соціально-педагогічних задач і проблем, пов'язаних із спільним навчання дітей з різним рівнем психофізичного розвитку.

Для з'ясування структури соціально-педагогічної компетентності майбутнього вчителя початкових класів інклюзивної загальноосвітньої школи проаналізували нормативні документи, які визначають функціональні аспекти кваліфікації.

Як зазначалося вище, соціально-педагогічна діяльність вчителя початкових класів в умовах інклюзивної діяльності має особливості та специфіку виконання мультипедагогічної діяльності, яка вимагає відповідної структури компетентності. В освітньо-кваліфікаційних характеристиках у структурі готовності майбутнього вчителя до виконання діяльності виокремлюють чотири функціонально пов'язані аспекти: когнітивний (сукупність знань); операційний (сукупність умінь і навичок); мотиваційних (сукупність мотивів); особистісний (сукупність особистих якостей); змістовий – розширення кола загальних знань; діяльнісний – удосконалення вмінь, навичок та особистісних якостей, що дають змогу досягти успіху в професійній діяльності.

Виходячи із запропонованого визначення соціально-педагогічної компетентності майбутнього вчителя початкових класів інклюзивної загальноосвітньої школи у її структурі виділили наступні компоненти:

- когнітивний – сукупність теоретичних знань і навичок оперувати засвоєною інформацією, знання міжпредметних зв'язків, а також система знань і уявлень про проблему інвалідності, особливості психофізичного розвитку осіб з обмеженими можливостями здоров'я і особливості побудови освітнього процесу, в якому беруть участь діти з особливими освітніми потребами;

- діяльнісний – активне застосування знань та навичок з метою формування умінь моделювати в практичній навчальній діяльності, отримання досвіду соціально-педагогічної діяльності, реалізація професійно-педагогічних знань у роботі з дітьми з особливими освітніми потребами;

- особистісно фаховий, що включає систему особистісно значущих та професійно важливих якостей, індивідуальний стиль, уміння свідомо контролювати результати своєї діяльності, а також сукупність стійких мотивів до роботи в умовах інклюзивної освіти, спрямованість на здійснення ефективного процесу навчання і виховання, визнання кожної дитини суб'єктом навчально-вихованої діяльності, формування внутрішньої готовності до позитивного сприймання дітей з особливостями психофізичного розвитку;

Названі компоненти, що входять до складу соціально-педагогічної компетентності майбутнього вчителя початкових класів інклюзивної загальноосвітньої школи, знаходяться в тісному взаємозв'язку і взаємозалежності, при цьому формування кожного з них пов'язане з формуванням його характеристик і властивостей як частини цілісної системи.

Соціально-педагогічна компетентність майбутнього учителя початкових класів інклюзивної загальноосвітньої школи, який працює в інклюзивному класі загальноосвітнього закладу, повинна включати *знання* з таких питань: державних підходів до організації освіти дітей, які мають обмежені можливості здоров'я; основних категорій загальної, корекційної педагогіки, загальної і спеціальної психології, соціальної роботи; особливостей і закономірностей розвитку різних категорій осіб з психофізичними вадами; комплексного психолого-педагогічного вивчення дітей; диференційованого та індивідуального методів і прийомів навчання кожної із категорії дітей з особливими освітніми потребами; змісту та методів роботи з родинами вихованців та ін..

Серед основних професійних *умінь та навичок* можна визначити такі: уміння вислухати учня з розумінням і потрібною метою; виявляти необхідну

інформацію і підбирати факти для розв'язання соціально-педагогічної проблеми; організувати комплексну взаємодопомогу і корекцію учня; спостерігати за вербальною і невербальною поведінкою, використовувати знання теорії особистості та методів діагностики; залучати учнів до розв'язання їх проблем, сприяти їх соціальній адаптації; обговорювати складні для молодшого школяра проблеми і теми, поважати його особистість і не застосовувати погрози; знаходити інноваційні розв'язки для забезпечення потреб дитини; визначати необхідність закінчувати корекційний вплив; вміти надавати необхідну підтримку в умовах кризових ситуацій, допомагати справлятися зі стресом і посттравматичним синдромом, розв'язувати конфлікт.

З метою реалізації інклюзивної освіти вчителі повинні володіти компетенціями соціально-педагогічної діяльності: здійснювати моніторинг розвитку дітей, що мають труднощі у засвоєнні знань, різних видів діяльності та адекватно оцінювати причини, якими спричинено ці труднощі; реалізовувати загально-педагогічні, соціальні та корекційно-розвиткові технології навчання; своєчасно виявляти відхилення у розвитку дитини та під керівництвом корекційного педагога брати участь у здійсненні правильного психолого-педагогічного супроводу дітей, що потребують корекції психофізичного розвитку; здійснювати індивідуальний та диференційований підхід до вихованців з вадами психофізичного розвитку; формувати готовність здорових учнів до позитивної спільної взаємодії з однолітками, що потребують корекції психофізичного розвитку; проводити роботу з батьками щодо надання їм правильної інформації про осіб з порушеннями психофізичного розвитку та ін.; визначати необхідну соціальну допомогу, яка може знадобитися їм для забезпечення успішності у навчанні; здійснювати організацію матеріально-технічного забезпечення, розробки стратегії викладання.

Особистісно фахові якості вчителя початкових класів наступні: спрямованість на соціально-педагогічну діяльність; відповідальність за

результати своєї діяльності; спостережливість і розуміння навчально-виховних явищ, які відбуваються у цілісному педагогічному процесі; емпатія, тобто співпереживання, розуміння почуттів школяра, готовність прийняти учня з його недоліками і прийти на допомогу; гуманізм; етичність; саморегуляція і самодисципліна; тактовність; толерантність – спроможність розуміти й сприймати унікальність будь-якої особистості; рефлексивність – уміння самоусвідомлювати результати власної професійної діяльності.

До особистісно значущих якостей майбутнього вчителя початкових класів інклюзивної загальноосвітньої школи віднесемо: 1) якості, які допомагають учителю розуміти внутрішній світ учня, співпереживати йому; 2) якості, які забезпечують учителю володіння собою; якості, які сприяють його активному впливові на учня. Це товариськість, спостережливість, любов до дітей, любов до професії, вимогливість, терпіння, працьовитість, педагогічний такт, педагогічна уява, вміння зацікавити предметом; 3) соціальні якості особистості, розуміння значущості соціально-педагогічної компетентності для: сприяння і підтримки продуктивної праці школярів, організації та проведення активного дозвілля, надання допомоги у шкільній адаптації; передбачення і подолання негативних впливів соціуму на розвиток особистості школяра, організації соціально-педагогічної допомоги і захисту прав школяра; застосування заходів державного примусу до осіб, які втратили відповідальність за виконанням батьківських обов'язків; створення у соціальному середовищі умов для всебічного розвитку дітей і підлітків: налагодження роботи дитячих і молодіжних об'єднань, спілкування за інтересами, сприяння участі у науково-технічній творчості; допомоги групам соціального ризику, профілактики девіантної та асоціальної поведінки; виховання поваги до батьків, жінок та літніх людей, культурно-історичних цінностей, природи України.

Детальніше сутність поняття «соціально-педагогічна діяльність», «соціально-педагогічна компетентність вчителя інклюзивної загальноосвітньої школи розкрито у попередніх дослідження [4, 5].

Висновки. Запровадження нової парадигми інклюзивної освіти, а у ній інклюзивного навчання, активізує проблему формування соціально-педагогічної компетентності у майбутнього вчителя початкових класів інклюзивної загальноосвітньої школи. Нині, вона формується в умовах практичною діяльністю вчителями загальноосвітньої школи та теоретичними розробками науковими працівниками вищого навчального закладу, що є базою для подальшої розробки кваліфікації «інклюзивний педагог» та її освітньо кваліфікаційної характеристики.

Дійшли висновку, що *соціально-педагогічна компетентність майбутнього вчителя початкових класів інклюзивної загальноосвітньої школи* – це інтегроване особистісне утворення, що характеризується синтезом знань і навичок необхідних для успішного здійснення соціально-педагогічної діяльності та умінь вчителя використовувати фахові знання, уміння і навички для розв’язання стандартних і нестандартних соціально-педагогічних задач і проблем, пов’язаних із спільним навчання дітей з різним рівнем психофізичного розвитку. Зміст соціально-педагогічної компетентності включає загальнонаукові, загально-професійні та фахові знання, навички, уміння та відповідні компетенції; її структуру визначають когнітивний, діяльнісний та особистісно фаховий складові.

Перспективами подальших досліджень може бути розробка рівня, показників і критеріїв сформованості соціально-педагогічної компетентності у майбутніх вчителів початкових класів інклюзивної загальноосвітньої школи.

Використана література

1. Педагогіка вищої школи: навч. посіб. / З. Н. Курлянд, Р. І. Хмелюк, А. В. Семенова та ін. ; за ред. З. Н. Курлянд. – К.: Знання, 2007. – 495 с.
2. Постанова Кабінету Міністрів України "Про затвердження Національної рамки кваліфікацій" : № 1341 від 23.11.2011 [Електронний ресурс] / Кабінет Міністрів України // Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1341-2011-p>
3. Хуторской А. В. Ключевые компетенции и образовательные стандарты / А. В. Хуторской / Отделение философии образования и теоретической педагогики РАО, Центр «Эйдос». – Режим доступу: www.eidos.ru/news/compet.htm.
4. Шевців З. М. Основи інклюзивної педагогіки: підруч. / З. М. Шевців. – К. : Центр учбової літератури, 2016. – 248 с.

5. Шевців З. М. Основи соціально-педагогічної діяльності: навч. посіб. / З. М. Шевців. – К. : Центр учбової літератури, 2012. – 248 с.
6. Шептенко П. А. Методика и технология работы социального педагога: учеб. пособие для студ. высш. пед учеб. заведений / П. А. Шептенко, Г. А. Воронина; под ред. В. А. Слостенина. – М.: Издательский центр «Академия», 2001. – 208 с.

Зоя Шевців,

кандидат педагогических наук, доцент
Ривненский государственный
гуманитарный университет

СУЩНОСТЬ И СТРУКТУРНЫЕ КОМПОНЕНТЫ СОЦИАЛЬНО-ПЕДАГОГИЧЕСКОЙ КОМПЕТЕНТНОСТИ БУДУЩЕГО УЧИТЕЛЯ НАЧАЛЬНЫХ КЛАССОВ ИНКЛЮЗИВНОЙ ОБЩЕОБРАЗОВАТЕЛЬНОЙ ШКОЛЫ

Аннотация. В статье проанализированы различные подходы к определению понятия «компетентность», раскрывается сущность «социально-педагогическая компетентность будущего учителя начальных классов инклюзивного общеобразовательной школы».

Выделены структурные компоненты социально-педагогической компетентности будущего учителя начальных классов инклюзивного общеобразовательной школы.

Ключевые слова: социально-педагогическая компетентность; формирование; будущий учитель инклюзивной общеобразовательной школы; компоненты.

Zoe Shevtsiv,

Candidate of pedagogical sciences,
associate professor
Rivne State Humanitarian University

NATURE AND STRUCTURAL COMPONENTS SOCIO-PEGAGOGICAL COMPETENCE OF FUTURE PRIMARI SCHOOL TEACHERS IN INCLUSIVE SECONDARI SCHOOL

Abstract. The article analyzes the different approaches to the definition of "competence" essence of "social-pedagogical competence of future teachers of primary school inclusive secondary schools". The analysis of scientific approaches to the definition of what constitutes competence

It reveals the need of socio-pedagogical competence of future teachers of primary school inclusive secondary schools.

Dedicated structural components of socio-pedagogical competence of future teachers of primary school inclusive secondary schools.

In the article the need to develop educational programs of professional specialization of teachers - inclusive teacher, training specialist to create an inclusive environment.

Keywords: socio-pedagogical competence; formation; future primary school teacher of inclusive secondary school; components.